

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

Обґрунтовано авторське тлумачення термінів "банківське регулювання" та "банківський нагляд". Розглянуто основні інструменти та методи, які застосовує Національний банк України під час виконання функцій банківського регулювання та нагляду, а саме: методи адміністративного та індикативного регулювання, вступний, попередній, поточний і наступний контроль як елементи банківського нагляду. Акцентовано увагу на тому, що комплексне їх застосування забезпечить досягнення головної мети – сприяти ефективному та стабільному розвитку банківської системи України.

Ключові слова: банківське регулювання, банківський нагляд, стабільність банківської системи.

Постановка проблеми. Банківська система України складається з двох компонентів: центральний банк і комерційні банки. Головне завдання комерційних банків полягає у перерозподілі вільних фінансових ресурсів від одного суб'єкта до іншого, від однієї галузі до іншої. Для того, щоб банки виконували свої функції ефективно, потрібно забезпечити контроль з боку держави.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблеми банківського регулювання та нагляду досліджено у працях таких науковців: О. Хаб'юк, В. Міщенко, В. Коваленко Б. Адамик, В. Грушко, О. Скаско, Т. Смовженко, М. Суржинський та ін. Від того, наскільки ефективно Національний банк України виконуватиме покладену на нього функцію банківського регулювання та нагляду, залежить не тільки стан банківської системи, а й загалом економіки. Тому дослідження цієї тематики є актуальним.

Мета роботи – визначити теоретико-методологічні основи банківського регулювання та нагляду в Україні.

Викладення основного матеріалу. Для того, щоб зрозуміти що таке "банківське регулювання" та "банківський нагляд" звернемо увагу на першоджерело – закони, а також на дослідження науковців.

У Законі України "Про Національний банк України" можна знайти таке трактування цих понять: банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства; банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [1]. У цьому законі можна також простежити і певну непослідовність у точному формулюванні функцій НБУ. Так, наприклад, у ст. 1, де зазначено терміни та поняття, визначено "банківське регулювання" та "банківський нагляд" як окремі функції центрального банку. А вже у ст. 7 "Інші функції" пункті 8 банківське регулювання та банківський нагляд об'єднали в

єдину функцію. Далі у десятому розділі "Банківське регулювання і банківський нагляд" ст. 55 знову розрізняють окремо ці функції. У Законі України "Про банки і банківську діяльність" у четвертому розділі "Регулювання банківської діяльності. Банківський нагляд" бачимо, що знову розглянуто їх окремо.

Можемо зробити висновок, що на законодавчому рівні нема точного, чіткого формулювання цих термінів. Тому деякі науковці вважають, що терміни "банківське регулювання" і "банківський нагляд" – це одне й те саме, хоча насправді це не так. Тому важливим залишається подальше дослідження сутності банківського регулювання та нагляду з метою створення уніфікованого підходу до визначення цих понять.

Більшість українських науковців схильні до думки, що "банківське регулювання" та "банківський нагляд" є двома самостійними, проте взаємопов'язаними науковими поняттями. Західний науковий світ, в основному, не розмежовує цих понять, поєднуючи їх під терміном "банківський нагляд". Про останнє свідчить також назва основного міжнародного органу в сфері банківської співпраці "Базельського комітету з питань банківського нагляду". Трапляється і термін "банківське регулювання", яке визначається як державне втручання в банківський сектор [2, с. 21-22].

Міщенко В. під регулюванням банківської діяльності розуміє створення відповідної правової бази. По-перше, це розроблення та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків. По-друге, ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, положень, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Вони базуються на чинному законодавстві, конкретизують та роз'яснюють основні положення законів. Законодавчі та нормативні положення визначають такі межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи. А банківський нагляд – це моніторинг процесів, що відбуваються у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме створення нових банків та їх установ, діяльність банків, реорганізації та ліквідації банків [3, с. 47-48].

Адамик Б. під поняттям банківське регулювання розуміє систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізаційним процесам у банківському секторі. При цьому, основною метою банківського нагляду вважає своєчасне регулювання на порушення та негативні тенденції в діяльності комерційних банків з метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності й надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи загалом [4].

Грушко В. та інші трактують банківське регулювання як застосування регулятивно-наглядними органами до банків певних коригувальних дій, а також заходи примусового впливу з метою регулювання їхньої діяльності. Ці заходи можна розглядати одночасно як елемент банківського нагляду і як елемент банківського регулювання, а банківський нагляд – як моніторинг процесів, що відбуваються у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків: створення нових банків та їхніх установ, діяльності банків, їх реорганізації та ліквідації [5].

¹ Наук. керівник: доц. Є.М. Андрушак, канд. екон. наук

Любунь О. та інші визначають банківське регулювання як систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків та запобігає дестабілізаційним процесам у банківському секторі, а основною метою банківського нагляду є своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції у діяльності комерційних банків з метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності та надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи загалом [6].

Скаско О., Смовженко Т. під поняттям банківське регулювання розуміють систему заходів, за допомогою яких держава через Національний банк або інший наглядовий орган забезпечує стабільне й безпечне функціонування банківської системи, запобігає дестабілізаційним тенденціям у банківському секторі. А банківський нагляд розглядають як регулятивну систему економічних і правових заходів, що їх здійснюють органи державної влади для забезпечення стабільності, безпеки та ефективності банківського сектору шляхом розумного, виваженого обмеження ризиків у банківській діяльності, а також створення резервів, достатніх для компенсації можливих втрат [7].

Суржинський М. вважає, що банківське регулювання – це складна, багатоаспектна категорія, яка, з одного боку, є функцією державного управління, відносно якого вона є засобом реалізації політики держави, а з іншого – саме банківське регулювання можна розглядати як управлінську діяльність, що має свої методи, способи, форми реалізації. Банківське регулювання, банківський нагляд і банківський контроль – це різні види діяльності щодо виконання завдання забезпечення надійного і стабільного функціонування банків [8].

Хоб'юк О. вважає, що банківське регулювання – це формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей [2]. Поширеним серед багатьох науковців є ототожнення понять банківського регулювання та нагляду. На нашу думку, ці поняття є взаємопов'язаними і взаємодоповнюваними, оскільки:

1. Суть банківського регулювання полягає у тому, що НБУ формує відповідну нормативно-правову базу, яка визначає для банків "правила гри", а основна мета банківського нагляду – слідкування за дотриманням цих правил.
2. Банківське регулювання покликане забезпечити ефективну роботу всієї банківської системи, а дії органів банківського нагляду спрямовані на поліпшення становища у кожному банку зокрема.
3. Під час виконання функції банківського регулювання НБУ використовує принцип загальності, тобто розроблені правила діють для всіх банків однаково, а банківський нагляд передбачає контроль у кожному банку зокрема за їхнім дотриманням.

У Законі України "Національний банк України" зазначено, що головною метою банківського регулювання та нагляду є сприяти захисту інтересів вкладників, кредиторів, а також фінансовій стабільності банківської системи [1]. При цьому, центральний банк для виконання функції банківського регулювання розробляє нормативну базу, на основі якої визначаються найважливіші особливості діяльності банків, а банківський нагляд досягає зазначеної мети шляхом перевірок банків, тобто контролю за дотриманням встановлених вимог.

Проаналізувавши наведені підходи, можемо зробити висновок, що банківське регулювання – це розроблення та ухвалення законів, положень, інструкцій, директив, що визначають межі банківської діяльності та передбачають використання конкретних інструментів, методів, щоб забезпечити на належному рівні захист інтересів вкладників, кредиторів, акціонерів, клієнтів, а також сприяти стабільному розвитку банківського сектору.

Банківський нагляд можна розглядати як:

- сукупність органів державної влади, що, відповідно до законодавства, мають повноваження контролювати діяльність банків,
- діяльність уповноважених державних органів, що пов'язана з контролем за дотриманням банками законодавства, а також нормативів діяльності.

Банківський нагляд – це моніторинг процесів, які відбуваються у банківській сфері на всіх етапах життєвого циклу банків, щоб простежити дотримання банками законодавства, економічних нормативів діяльності та інших вимог Національного банку, а також вжити відповідних заходів для виправлення ситуації на початкових етапах з метою досягнення стабільності банківської системи. Вважаємо, що потрібно застосовувати саме функцію "банківське регулювання та нагляд", тому що саме по собі регулювання не буде ефективним без контролю, який є в основі (складовою) банківського нагляду. Для досягнення головної цілі – стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів, НБУ застосовує різні методи та інструменти.

Відповідно до ст. 66 Закону України "Про банки і банківську діяльність" [9] державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України за допомогою адміністративного та індикативного методів. Якщо розглянути детальніше складові цих методів, то можемо побачити, що вони логічно побудовані і на даному етапі їхнє ефективне застосування сприятиме досягненню цієї головної мети. Першим інструментом з групи адміністративних методів є реєстрація банків та видача ліцензії на здійснення банківської діяльності. Спочатку формується юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність. Після виконання всіх вимог через встановлений термін ця юридична особа отримує ліцензію і стає фінансовим посередником – банком. Наступним є встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків – НБУ як регулятор встановлює конкретні вимоги, яких банки повинні дотримуватися, а вже далі на етапі проведення інспектування банків розглядається дотримання таких правил. У разі недотримання вимог до банків застосовують відповідно до типу порушення санкції адміністративного чи фінансового характеру або ж надаються рекомендації для виправлення ситуації.

Наступними є методи індикативного регулювання. Як бачимо, ці дві групи є між собою пов'язаними, оскільки такий інструмент як встановлення вимог та обмежень для банків передбачає також дотримання економічних нормативів, формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями, що є складовими індикативного.

Групу методів індикативного регулювання можна умовно поділити на дві частини: перша охоплює прямі вимоги: 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів; 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків; 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних

банківських операцій. А інша – охоплює інструменти, що можуть опосередковано впливати на банки:

- 1) визначення відсоткової політики;
- 2) рефінансування банків;
- 3) організація кореспондентських відносин;
- 4) управління золотовалютними резервами, враховуючи валютні інтервенції;
- 5) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу.

НБУ встановлює розмір облікової ставки, яка є базою і для інших відсоткових ставок. Таким чином, центральний банк визначає ціну на грошові ресурси для банків, це є одночасно інструментом грошово-кредитної політики.

Для підтримання ліквідності банків чи відновлення їхньої ресурсної бази НБУ надає кредити рефінансування. З одного боку, це є інструментом грошово-кредитної політики, оскільки впливає на кількість грошей в обігу, за його допомогою можна впливати на макроекономічний клімат, оскільки дає змогу банкам збільшувати обсяги кредитування, а це, водночас, передбачає посилення економічної активності. Національний банк здійснює управління золотовалютними резервами, проводячи валютні інтервенції. Суть валютних інтервенцій полягає у тому, що центральний банк здійснює купівлю-продаж валютних цінностей з метою впливу на курс гривні. Таким чином, відбувається збалансування попиту і пропозиції на іноземну валюту.

Банківський нагляд безпосередньо охоплює контроль за дотриманням банками законодавства, економічних нормативів, формування резервів під ризик втрат за активними операціями, а також ефективний менеджмент, в основі якого лежить грамотне управління ризиками, зокрема: вступний контроль, попередній контроль, поточний контроль, наступний контроль. Вступний визначає основні вимоги до юридичних осіб, що хочуть проводити банківські операції: формування статутного капіталу, професійної кваліфікації менеджерів і т. ін. На цьому етапі, якщо не виконані зазначені вимоги, то НБУ не надає ліцензії. Головна мета такого типу контролю – не допустити на ринок тих фінансових посередників, що не відповідають зазначеним умовам.

Попередній або пруденційний контроль означає дотримання банками економічних нормативів, а також надсилання фінансової та іншої звітності про результати своєї діяльності, на основі якої НБУ може побачити проблему на ранніх етапах, а також запропонувати дієві шляхи її вирішення. Якщо ситуація є кризовою, то здійснюється безпосередня перевірка – виїзне інспектування банків (поточний контроль), за результатами якого визначається фінансовий стан банку, рівень капіталізації, якість активів, ефективність менеджменту, рентабельність, ліквідність, чутливість до ринкового ризику. Проводячи ретельний аналіз банку, інспекційна група надасть рекомендації для покращення ситуації або ж будуть застосовані до банку санкції, якщо на це є підстави. Така інспекційна перевірка є щорічною.

Наступний контроль передбачає застосування до банків особливого режиму контролю, тобто кураторства, а також визнання банку неплатоспроможним і введення в нього тимчасової адміністрації. Тому можемо зробити висновок, що інструменти банківського регулювання та нагляду є між собою тісно

пов'язані та в кінцевому підсумку їхнє комплексне застосування сприятиме досягненню головної мети – стабільного банківського сектору.

Кризові періоди розвитку банківського сектору 2008-2010 рр., а також 2014 р. показали, що необхідно також застосовувати нарівні з традиційними інструментами регулювання та нагляду ще й макропруденційні, основна мета яких – не допустити руйнівного впливу на банки системного ризику та ризику циклічності. Тому поєднання грошово-кредитної політики і макропруденційної в комплексі забезпечить стабільність банківського сектору. Вважаємо за необхідне також доповнити традиційні інструменти регулювання та нагляду макропруденційними.

Висновки. На основі проведеного дослідження запропоновано власне визначення понять "банківське регулювання" та "банківський нагляд". Застосування зазначених інструментів та методів банківського регулювання та нагляду має на меті сприяти стабільному розвитку банківської сфери, проте для посилення позитивного ефекту від їх використання важливо і необхідно також застосовувати паралельно інструменти макропруденційного регулювання та нагляду.

Література

1. Закон України "Про Національний банк України". [Електронний ресурс]. – Доступний за <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
2. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : Вид-во ОІППО; Снятин : Вид-во "Прут-Принт", 2008. – 260 с.
3. Міщенко В.І. Банківський нагляд : навч. посіб. / В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева. – К. : Вид-во "Знання", 2004. – 406 с.
4. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. – Тернопіль : Вид-во "Карт-бланш", 2002. – 278 с.
5. Грушко В.І. Банківський нагляд : навч. посіб. [для студ. ВНЗ] / В.І. Грушко, С.М. Лаптев, О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 264 с.
6. Любунь О.С. Національний Банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / О.С. Любунь, В.С. Любун, І.В. Іванець. – К. : Центр навч. літ-ри Ун-т екон. та права "КРОК", 2004. – 351 с.
7. Банківський нагляд : підручник / О.І. Скаско, Т.С. Смовженко, М.П. Могильницька та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. – К. : Вид-во УБС НБУ, 2011. – 432 с.
8. Суржинський М. Поняття і сутність банківського регулювання та банківського нагляду в Україні / М. Суржинський // Юридичний журнал : зб. наук. праць. – 2004. – № 8. – С. 83-93.
9. Закон України "Про банки і банківську діяльність". [Електронний ресурс]. – Доступний за <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

Щуревич О.И. Теоретико-методологические основы банковского регулирования и надзора в Украине

Обосновано авторское определение терминов "банковское регулирование" и "банковский надзор". Рассмотрены основные инструменты и методы, которые применяет Национальный банк Украины при выполнении функций банковского регулирования и надзора, а именно: методы административного и индикативного регулирования, вступительный, предварительный, текущий и последующий контроль как элементы банковского надзора. Акцентировано внимание на том, что комплексное их применение обеспечит достижение главной цели – способствовать эффективному и стабильному развитию банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковское регулирование, банковский надзор, стабильность банковской системы.

Shchurvych O.I. Theoretical and Methodical Foundation of Banking Regulation and Supervision in Ukraine

Author's interpretation of banking regulation and supervision is presented. The main instruments and methods that are applied by the National Bank of Ukraine in carrying out the function of banking regulation and supervision such as the method of administrative and indicative control, and also introductory, running, previous and following control as elements of banking supervision. Their application is supposed to have ensured the achievement of the main purpose – promoting effective and sustainable development of Ukrainian banking system.

Keywords: banking regulation, banking supervision, banking stability.

УДК 336.76'77(075)

Асист. К.О. Ільїна, канд. екон. наук;
ст. викл. М.С. Мрочко – Львівський НУ ім. Івана Франка

ТЕНДЕНЦІ ТА ПРОБЛЕМИ МОНЕТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто сутність монетизації економіки та вплив її рівня на динаміку економічних процесів у країні. Описано методику розрахунку коефіцієнтів монетизації за агрегатами грошової маси та розкрито інформативність кожного з них. Проаналізовано структуру грошової маси України та динаміку її агрегатів. Наголошено, що рівень достатності грошей в економіці залежить не тільки від їхньої кількості, але й від якості, яка є різною для складових грошової маси. Розраховано рівні монетизації економіки України за агрегатами грошової маси впродовж останніх десяти років, показано тенденції їхньої зміни. Визначено основні негативні явища у розвитку грошової системи та грошового обігу країни впродовж 2014 р. та напрями їхнього подолання.

Ключові слова: грошова маса, грошовий агрегат, монетизація економіки, рівень монетизації.

Постановка проблеми. Стабільність функціонування грошової системи та грошового обігу є надзвичайно важливими для сучасної економіки України, на долю якої випали важкі випробування: військовий конфлікт на сході країни, криза на валютному ринку, високі інфляційні очікування, стрімке зростання споживчих цін. Складність ситуації полягає ще й у тому, що відбулося поєднання і взаємопосилення процесів інфляції та падіння виробництва: реальний ВВП скоротився у 2014 р. на 7 %, індекс споживчих цін становив 24,9 %. Головною складовою інфляційних процесів стало обвальне знецінення гривні та її купівельної спроможності. Дії НБУ на валютному ринку не дали змоги стримати девальваційні процеси та зростання споживчої інфляції, сприяли виникненню тінювих ринків, призвели до різкого скорочення міжнародних резервів. Відтак дослідження рівня монетизації та його динаміки є важливим, оскільки дає змогу оцінити реакцію грошової пропозиції на зміну попиту на гроші, а також виявити нагромадження інфляційного потенціалу у формі дисбалансу в грошовій сфері, що може проявитись у розкручуванні інфляційної спіралі в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних вчених актуальні проблеми теорії грошей, зокрема функціонування грошової системи і забезпеченості грошима каналів грошового обігу, дослідили такі вчені: А. Гальчинський, А. Гриценко, О. Дзюблюк, М. Диба, Б. Івасів, Т. Кричевська, В. Лисицький, І. Лютий, С. Науменкова, П. Матвієнко, В. Міщенко, А. Морозов, М. Савлук, В. Ющенко та ін. Проте сучасні тенденції розвитку і функціонування грошового ринку, що зумовлені негативними наслідками фінансово-економічної та, значною мірою, валютної кризи, в якій опинилася Україна, потребують поглибленого дослідження проблем функціонування грошового обігу та мо-

нетизації економіки з метою обґрунтування ефективніших рішень монетарної влади у сфері грошово-кредитного регулювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану і тенденцій функціонування грошової системи України, заходів монетарної влади щодо забезпечення каналів грошового обігу грошима, з'ясування особливостей та закономірностей впливу рівня монетизації на економічні процеси в країні.

Виклад основного матеріалу. Важливою характеристикою економічної системи держави, що відображає ступінь її забезпеченості ліквідними активами, які здатні виконувати функції засобу обігу та платежу (грошовою масою), є рівень монетизації економіки. Рівень монетизації економіки – це макроекономічний показник, який характеризує ступінь насиченості національної економіки грошовою масою, необхідною для забезпечення виробництва і реалізації ВВП, погашення боргових зобов'язань. Тобто монетизація – це засіб забезпечення і задоволення платоспроможного попиту на гроші, зокрема на грошовий капітал, всієї економіки країни як єдиного цілого. Підвищення її рівня поліпшує товарно-грошову збалансованість в економічній системі, забезпечує реалізацію ВВП та своєчасне проведення розрахунків між підприємствами, створює умови для відходу від проведення бартерних операцій, підвищує ліквідність суб'єктів господарювання. Позитивними наслідками від підвищення рівня монетизації для банківської системи є зростання її ресурсної бази, збільшення обсягів кредитних та інвестиційних операцій кредитних установ. При цьому важливим є те, що зростання інвестицій в економіку відбувається за рахунок внутрішніх джерел, що зменшує залежність від можливості отримання зовнішніх запозичень. Монетизація економіки визначається як відношення грошової маси (готівка і кошти на рахунках підприємств і внесків населення в банках) до обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП).

Фактичний стан монетизації економіки розраховують за допомогою коефіцієнта монетизації, який може бути розрахований за такою формулою:

$$K_m = \frac{M_3}{ВВП},$$

де: K_m – коефіцієнт монетизації економіки; M_3 – обсяг грошової маси на кінець року за агрегатом M_3 ; $ВВП$ – річний номінальний обсяг ВВП.

Рівень монетизації, розрахований із використанням агрегату M_3 ("широкі" гроші), дає найповнішу оцінку щодо рівня забезпечення грошовою масою виробництва та споживання ВВП. Він включає "короткі" та "довгі" гроші і пов'язаний як з ринком грошей, так із ринком капіталів. Зокрема, в розвинених країнах грошова маса використовується не тільки для укладання угод по купівлі товарів і послуг, але й для купівлі бізнесу, обслуговування угод з фінансовими активами. Недостатньо монетизована за цим показником економіка не має необхідних умов для економічного зростання. Проте ступінь монетизації можна також визначити, зіставивши агрегати M_1 , M_2 та M_0 з обсягом ВВП.

У першому випадку ступінь монетизації покаже "як саме формувалися переваги у сукупного економічного агента – чи він розширював використання грошей для обслуговування товарного обміну (ступінь монетизації має тоді зростати), чи, навпаки – віддавав перевагу для використання безгрошового то-